

تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی نیمه دوم دوره ابتدایی (پایه چهارم) بر اساس عوامل خلاقیت گیلفورد

مریم واحدی^۱، زینب رهبر^۲، حدیثه خشت زر^۳

چکیده

هدف اصلی از پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی نیمه دوم دوره ابتدایی (پایه‌های چهارم) بر اساس عوامل خلاقیت گیلفورد بوده است. بر اساس جامعه آماری کتاب فارسی تعیین گردیده است و ابزار اندازه‌گیری، محتوای دو کتاب فارسی یعنی کتاب خوانداری و نوشتاری (در پایه‌های چهارم) و فرم محقق ساخته می‌باشد.

به منظور تحلیل محتوا از روش واحد ثبت در زمینه استفاده شده است و با استفاده از جداول، فراوانی و درصد به توصیف و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. روایی ابزار اندازه‌گیری از طریق فرمول در پایه پنجم، 91/33٪ در پایه چهارم، 94/66 اسکات و با روش ضریب توافق متخصصان به میزان 90٪ در پایه ششم توافق و پایایی ابزار بر اساس روش ضریب توافق زمانی طی سه ماه متوالی با انجام پذیرفت. تحلیل و تفسیر داده‌ها بر اساس SPSS استفاده از فرمول همبستگی پیرسان و نرم‌افزار شاخص‌های آمار توصیفی و از فرمول آزمون تفاوت فراوانی با اتکا بر فرمول کای اسکوتر (خی دو) تک متغیر مورد تحلیل قرار گرفت.

نتایج این پژوهش نشان داد که:

بیشتر محتوا و تصاویر کتاب‌های فارسی (خوانداری و نوشتاری) هر سه پایه در سطح حافظه شناختی قرار دارند و به سطح تفکر واگرا و ارزشیاب کمتر توجه شده است. در ضمن بر اساس نتایج به دست آمده در زمینه فعالیت‌ها و تمرینات هر دو کتاب نشان داده شده است که در پایه ششم سطح تفکر همگرا، حافظه شناختی و تفکر واگرا از تعادل نسبتاً خوبی برخوردار می‌باشد. در پایه پنجم در فعالیت‌های بخوانیم به تفکر همگرا بیشتر توجه شده است و در تمرینات بنویسیم به سطح واگرا بیشتر توجه شده است. در پایه چهارم بیشتر به حافظه شناختی توجه شده است.

کلمات کلیدی: تحلیل محتوا، کتاب فارسی، پایه ابتدایی، عوامل خلاقیت گیلفورد، تفکر همگرا، تفکر واگرا

¹ نویسنده مسئول: لیسانس، رشته منابع طبیعی محیط زیست، دانشگاه یاسوج، Maryam.Vahidipour1400@gmail.com

² فوق دیپلم، رشته ادبیات، دانشگاه بلهزار یاسوج، zinab.rahbar1300@gmail.com

³ لیسانس، رشته مدیریت امور گمرکی، دانشگاه هرمزگان، hadiskhshtar1377@gmail.com

1_ مقدمه

مطابق نظر گیلفورد⁴ که یکی از پیشگامان پژوهش در این زمینه بوده است، صدویست قوه و استعدادی که در ذهن انسان موجود است باید در برنامه‌های درسی پیش‌بینی شوند که انجام آن‌ها مستلزم استفاده هریک از عوامل ذهنی است. (مهر محمدی، 1386)

مطالعات جورج زمین⁵ نشان می‌دهد که انسان به‌طور طبیعی خلاق است و همان‌طور که رشد می‌کند یاد می‌گیرد. خلاقیت یک مهارت است که می‌تواند توسعه بیابد. آموزش یادگیری خلاق به ورزش شبیه می‌باشد. ورزش مستلزم تمرین برای توسعه عضلات است و تفکر ذهن است.

اهمیت خلاقیت در برنامه درسی مدارس و دانشگاه‌ها یک پدیده عمومی است و جایگاه آن برای معلمان، برنامه درسی و سیاست‌های آموزش به‌اندازه اهمیت آن در تجارت، صنعت و اقتصاد عمومی می‌باشد. (ال - گاملاش⁶، 2008)

یکی از مهم‌ترین کتاب‌های درسی در دوره ابتدایی کتاب فارسی می‌باشد. زبان فارسی بنا بر اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران زبان رسمی و از ارکان هویت علمی و فرهنگی ایرانیان است. تجدیدنظر اصولی در برنامه‌های درسی و بالا بردن کیفیت و کار آیی آن‌ها یکی از ضرورت‌های مسلم نظام آموزشی است. زبان فارسی حافظ وحدت و هویت ملی کشور است و سبب اعتلا رشد فرهنگی و اجتماعی مردم میهن ماست. (راهنمای برنامه درسی زبان آموزی ابتدایی 1380)

تحقیق حاضر با این پیش‌فرض انجام گرفته است که محتوای خوب و مناسب کتاب‌های فارسی نیمه دوم دوره ابتدایی (پایه‌های چهارم) می‌تواند در رشد و شکوفایی خلاقیت فراگیران تأثیر مثبت و مطلوبی داشته باشد. به‌وسیله این تحقیق دو مسئله مهم در نظام آموزشی یعنی وضعیت محتوای کتاب‌های فارسی نیمه دوم دوره ابتدایی و تأثیر آن در خلاقیت ذهنی دانش‌آموزان و همین‌طور نقشی که محتوای کتاب‌های درسی در شکوفایی خلاقیت فراگیران می‌تواند داشته باشد. مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

این تحقیق به این منظور انجام گرفته است که مشخص کند، کتاب‌های فارسی (پایه‌ی چهارم) تا چه حد بر اساس عوامل خلاقیت گیلفورد شکل گرفته و به چه میزان به این عوامل پرداخته است

2_ ادبیات و پیشینه تحقیق**2_1_ دیدگاه گیلفورد**

جامع‌ترین نظریه و دیدگاه مربوط به خلاقیت توسط گیلفورد، دانشمند آمریکایی تعریف شده است. در دیدگاه او خلاقیت برحسب تفکر واگرا تعریف شده است. تفکر واگرا ویژگی مهم خلاقیت است و با تفکر همگرا تفاوت محسوسی دارد. در تفکر همگرا، نتیجه تفکر از قبل معلوم است یعنی همیشه یک جواب درست یا غلط وجود دارد. اما در تفکر واگرا جواب قطعی وجود ندارد و تعداد زیادی جواب احتمالی ممکن است وجود داشته باشد که از نظر منطقی همه‌ی آن‌ها صحیح است. تفکر واگرا یک جست‌وجوی ذهنی است که به دنبال تمام راه‌حل‌های ممکن برای یک مسئله است.

2_2_ تفکر

تفکر از نظر لغوی در فرهنگ به معنای اندیشه کردن، اندیشیدن و فکر کردن است. داوری یا ارزیابی از فعالیت هوشیارانه، ذهن و محصول عمل اندیشیدن است. (افشار، حکمی، 1381)

تفکر، شکل بسیار پیچیده‌ی رفتار انسان و عالی‌ترین شکل فعالیت عقلی و ذهنی است. به‌عبارت‌دیگر، تفکر یک فرایند شناختی است که به‌وسیله‌ی رموز یا نشانه‌های نمایانگر اشیا و حوادث مشخص می‌شود. (شعاری نژاد، 1370)

تفکر سازمان دادن و تجدید سازمان در یادگیری گذشته : « ویناک⁷ تفکر را چنین تعریف می‌کند جهت استفاده در موقعیت فعلی است.

⁴ Gilford

⁵ Jorgzemin

⁶ Gamlash

⁷ Vinake

2_2_1_1 انواع تفکر

2_2_1_2 تفکر انتقادی

تفکری مستدل و منطقی است که بر تصمیم‌گیری‌ها در خصوص آنچه می‌خواهیم انجام دهیم یا باور داشته باشیم متمرکز می‌شود. (انیس، 1987)

این تعریف انیس از تفکر انتقادی را به اعتباری پرکاربردترین تعریف تفکر انتقادی دانسته‌اند. (فیشر،⁸ 2001) نقد سازنده و پرهیز از بدبینی سالم مطلق یا «قضاوت» دیویی، ماهیت و ذات تفکر انتقادی و تعجیل در قضاوت تعریف می‌کند. (خلیل زاده و سلیمان نژاد، 1383) تفکری منطقی در مورد مسائل پیچیده‌ی قابل‌بحث و اعمالی که مربوط به این مسائل است (سیفرت،⁹ 1991)

2_2_1_2 تفکر خلاق

به آن نوع فعالیت فکری گفته می‌شود که به حل مشکلات و مسائل سخت و حل‌نشده می‌پردازد و برای مسائل حل‌نشده‌ی گذشته راه‌حل‌های جدید کشف می‌کند. این گونه تفکر معمولاً به ابداع، اختراع منجر می‌شود. خلاقیت‌های علمی، هنری، صنعتی، کشاورزی و داشتن بینش‌های نو، در مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی همگی نتیجه این نوع تفکر هستند. (شعاری نژاد، 1370 شعبانی، 1371) تفکر خلاق، نمایش بالاترین درجه‌ی سلامت عاطفی بوده و عبارت است از ابراز وجود افراد سالم در جهان بهینه‌سازی و تکامل نقش خویش است. این جریان در حقیقت فرایندی که یک مقابله‌ی واقع‌بینانه با مسئله و درگیری و جذب شدن شدید آگاهی با هوشیاری و مرتبط ساختن مسائل با یکدیگر به نحوی تکامل‌یافته را شامل می‌شود. (تورنس، 1375)

2_3_1 ارتباط تفکر انتقادی و تفکر خلاق

اشخاص معمولاً تفکر انتقادی را مبنای ارزیابی و تفکر خلاق را مبنای خلق و تولید در نظری می‌گیرند. البته این دو نوع تفکر در مقابل یکدیگر قرار نمی‌گیرند بلکه مکمل هم هستند. متفکران منتقد به راه‌هایی برای آموختن اظهارات در پیش می‌گیرند. متفکران خلاق، افکار را که به‌تازگی خلق شده‌اند، آزمایش می‌کنند تا در حدی اعتبار و کارایی آن‌ها را برآورد کنند. پس تفاوت در نوع نیست بلکه در تأکید یا اصرار و پافشاری است. (مارزانو و دیگران، 1988، مکتبی فرد، 1387)

2_4_1 خلاقیت در محتوای کتاب

بیشتر افراد بر این باورند که هرگز نمی‌توان اندیشه و فکر را به‌صورت مستقیم و به‌عنوان درسی مجزا تعلیم داد و می‌گویند چیزی تحت عنوان آموزش تفکر وجود ندارد. این ادعا که هیچ راه عملی برای تدریس مستقیم فکر کردن وجود ندارد، فقط می‌تواند، از روی بی‌اطلاعی باشد. البته که راه‌های عملی وجود دارد از جمله می‌توان کشور ونزوئلا را نام برد که هر کودک در مدرسه در خلال دوره تحصیلی خود هفته‌ای دو ساعت در تفکر شرکت می‌کند. (لنگرودی، 1387)

مواد درسی باید متناسب با آمادگی و تجربیات قبلی فراگیران باشد زیرا اگر محتوا با فعالیت‌های یادگیری متضمن رفتاری باشد که فراگیران قادر به انجام دادن آن نباشند، برنامه ریزان و مؤلفان باید اطلاعات کافی در مورد فراگیرانی که برنامه و محتوا برای آن‌ها انتخاب می‌شود، داشته باشند. چون توانایی‌ها و مشکلات انسان را از محیط اجتماعی او نیز تأثیر می‌پذیرد و تفاوت محیط و تجربیات یادگیری سبب تفاوت کیفیت خلاقیت می‌شوند، اگر در محتوای درس و طرح پرسش‌ها و تألیف به این تفاوت‌ها توجه نشود، محتوا به‌درستی یاد گرفته نخواهد شد. (کریمی، 1387)

2_5_1 نقش زبان و ادبیات فارسی

زبان در حقیقت دو نقش عمده دارد: از طرفی به ابزاری برای ایجاد ارتباط بین افراد جامعه زبانی می‌باشد و از طرفی دیگر تکیه‌گاه فرهنگ است که به معنای وسیع آن در کنار عناصر دیگر، ادبیات را نیز در بردارد. (زند، 1378) یکی از اهدافی که برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دنبال می‌کند، شناخت فراگیران از سنت ادبی و فرهنگی، ارج نهادن به این سنت‌ها در عین جهل و ارزیابی، اصلاح و تحول در این سنت‌ها می‌باشد. (حسینی، 1388)

⁸ Fisher

⁹ Seifert

به یاری ادبیات، انسان هر آنچه می‌تواند انجام دهد در جایگاه واقعیت جبران می‌کند و به آنچه رنگ عینیت و تجلی محسوس می‌بخشد. زبانی که برای ارتباط به کار می‌رود، «باید باشد و نیست» از لحاظ زیباشناختی بسیار ساده و به‌دوراز هرگونه پیرایه است. اما زبان ادبی با تغییراتی در ساخت‌های آوایی حرفی و نحوی و معنایی زبان، آن را طوری سامان می‌دهد که حس، زیباشناختی انسان و طبع هنری او را تحت تأثیر خود قرار دهد. (ملکی، 1385)

2_6 اهمیت کتاب فارسی دوره ابتدایی

کتاب فارسی از کتاب‌های اساسی دوره ابتدایی است که باید ایفاگر نقش‌ها و فعالیت‌های گوناگون برای تحقق اهداف زبان‌آموزی، نگرشی، املائی، ادبی و مهارت‌های زندگی باشد تا دانش آموزان را برای زیستن متعالی و شناخت درست و دقیق زبان و فرهنگ و ادبیات آماده کند. (راهنمای تدریس معلم، 1390)

زبان فارسی ما حافظ وحدت و هویت ملی کشور و سبب اعتلای رشد فرهنگ و اجتماعی مردم میهن ماست برنامه درسی زبان‌آموزی در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی از اهمیت فراوان برخوردار است. زیرا علاوه بر موارد مذکور در یادگیری دیگر دروس از قبیل ریاضی، دینی و علوم تأثیر به‌سزایی دارد. (سند برنامه و تألیف کتب درسی، 1387)

2_7 اهداف برنامه درسی فارسی در پایه چهارم ابتدایی

اهداف برنامه درسی فارسی چهارم ابتدایی بر بنیاد و عناصر پنج‌گانه‌ی برنامه‌ی درسی ملی به شرح زیر است:

تفکر و تعقل

- تشخیص تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌های واژه‌ها.
- استدلال منطقی از طریق رعایت انسجام در سخن گفتن و نوشتن.
- استدلال منطقی از طریق درک انسجام پیام شنیداری و خوانداری.
- نظم فکری و درست اندیشیدن با ارائه طبقه‌بندی مفاهیم برمبنای فرایندهای علمی و منطقی.
- توانایی تحلیل نوشته‌ها و گفته‌ها با استفاده از روش قضاوت عملکرد.
- توانایی تخیل خلاقانه با استفاده از روش بدیعه پردازی.
- توانایی تمیز و تشخیص پدیده‌های دیداری و شنیداری.

ایمان، باور و علائق

- نگرش مثبت به مسائل اعتقادی، فرهنگی، تربیتی، ملی، هنری و اجتماعی.
- ارج‌گذاری به احساسات و عواطف و افکار دیگران.
- بیان مناسب و مؤثر احساسات و عواطف و افکار خود.
- ایجاد باور نسبت به جلوه‌های ارزشی انقلاب اسلامی.
- علاقه به مطالعه‌ی نوشته‌ها و قصه‌های ساده و مناسب.
- علاقه به جنبه‌های زیبایی سخن در گفتار و نوشتار.
- نگرش مثبت به مشارکت در جمع و همکاری با گروه. (راهنمای تدریس معلم، 13)
-

2_8 خلاقیت در محتوای کتاب درسی فارسی

خلاقیت تولید ایده یا محصول نو و مبتکرانه‌ای است که در برهه‌ای از زمان برای «نزولی» به نظر خالق یا شخص دیگری رضایت‌بخش باشد. حتی اگر این ایده یا محصول را شخص دیگری کشف کرده باشد یا جامعه آن را نو و مبتکرانه به حساب نیاورد، بازهم خلاقیت وجود دارد. (ملکی، 1387)

از آنجاکه آموزش در دوره ابتدایی بیش‌تر متوجه مفاهیم عام و پایه در هر یک از رشته‌های علمی است، می‌توان برنامه‌های درسی را به‌صورت درهم‌تنیده و از طریق پیوند زدن موضوعات درسی ریاضی، علوم، زبان‌آموزی، بهداشت و ... و با تأکید بر مهارت‌های اجتماعی، عاطفی و اخلاقی تنظیم کرد. (ملکی، 1385)

2_9_ بخش سوم**محتوا**

محتوا می‌تواند به‌عنوان دانش، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌هایی توصیف گردد که می‌بایست یاد گرفته شود. (نیکلس و نیکلس - میرزا بیگی، 1389، ص 161)

برخی از برنامه ریزان درسی ممکن است محتوا را معادل دانش بگیرند محتوا موضوع درسی خلاصه‌ای از حقایق، مفاهیم و تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌های مشابه دانش در رشته موردنظر است. (اورنستین وهانکینز، 1993، میرزابیگی 1389)

تحلیل محتوا

از جمله تعاریف بیان شده برای تحلیل محتوا عبارت است از:

فن پژوهش عینی، اصولی و احتمالاً کمی در محتوای ارتباطات به‌منظور تفسیر آن. (مینو محسنی، 1384)

تجزیه و تحلیل یک روش علمی است، برای ارزشیابی و تشریح عینی و منظم پیام‌های آموزشی (شعبانی، 1381)

2002 تحلیل محتوا را روش خلاصه کردن و تحلیل کمی پیام‌ها، که متکی بزرورش نیوپندورف¹⁰ علمی است بیان می‌کند. (انتشار کهن، 1389)

در تعریف دیگری آورده است که: منظور از تحلیل محتوا آن است که بتوان، یک مین تیز¹¹ متن گفته یا نوشته شده را بر اساس خصوصیات زبانی، به‌طور واقع‌بینانه (عینی) و سیستماتیک شناخت و از آن‌ها نیز استنتاج‌هایی درباره مسائل غیرزبانی یعنی خصوصیات فردی و اجتماعی گوینده و نویسنده و ... بود. (فراملکی 1972،)

3_ تجزیه و تحلیل داده‌ها

بخش اول: بررسی نمونه‌های مورد مطالعه

ویژگی‌های کتاب‌های فارسی پایه‌های چهارم ابتدایی در سال تحصیلی 1399_1400

پایه چهارم:

کتاب فارسی پایه چهارم خود از دو کتاب مجزای خوانداری و نوشتاری تشکیل شده است که در تحقیق حاضر محتوای هر دو کتاب کل مطالب و فعالیت‌ها و تصاویر کتاب فارسی بررسی شده است.

کتاب خوانداری: کتاب فارسی (خوانداری) در پایه‌ی چهارم شامل ساختار زیر می‌باشد:

(الف) ساختار نوشتاری (ب) ساختار تصویری

(الف) ساختار نوشتاری:

ساختار نوشتاری خود به دو بخش که شامل:

1. متون اصلی (درس) به همراه کلمه، واژه‌ها، جملات.

2. تمرینات فعالیت‌های پایانی بعد از درس، تقسیم شده است.

(1) **متون اصلی:** در قالب متن درس‌ها، بخوان و بیندیش، حکایت و مثل ارائه شده است.

(2) **فعالیت‌های پایانی:** مربوط به درک متن عبارتند از: درست و نادرست، درک مطلب، درک و دریافت، واژه آموزشی، دانش زبانی

(ب) ساختار تصویری:

کلیه‌ی تصاویر کتاب، تصویر رو و پشت جلد، تصاویر تمرینات فعالیت‌ها، تصاویر دروس، تصاویر بخوان و بیندیش ها، حکایت ها و مثل‌ها را شامل شده است که باهدف مجسم نمودن آموزش و مفاهیم آن ارائه گردیده است.

¹⁰ Neuendorf

¹¹ Mayntz

کتاب نوشتاری در پایه چهارم شامل ساختار زیر می‌باشد:

الف) ساختار نوشتاری (ب) ساختار تصویری

الف) ساختار نوشتاری:

فعالیت‌های درس: در دو صفحه سازمان‌دهی شده است و به تمرین و تثبیت یادگیری املا، واژه آموزی و دانش زبانی می‌پردازد. هنروسرگرمی: دو نوع فعالیت را با موضوع‌های خوشنویسی، جدول و بازی با کلمات، در خود جای داده است. نگارش: به آموزش بندنویسی و انشانویسی می‌پردازد و به تعمیق و تجربه‌های یادگیری در این زمینه اختصاص دارد. فعالیت‌های درک متن: باهدف تقویت درک خوانداری طراحی شده است.

ب) ساختار تصویری (کتاب نوشتاری)

کلیه تصاویر کتاب فارسی نوشتاری از تصویررو و پشت جلدو تصاویر مربوطه به فعالیت‌های کتاب نوشتاری مدنظر قرار گرفته است.

4_ نتایج بررسی محتوای کتاب‌های فارسی پایه‌های چهارم

با توجه به انتخاب روش تحلیل محتوای هر کتاب که بر اساس روش وجود یا عدم وجود ویژگی موردنظر در واحد ثبت (کلمه، جمله) و با استفاده از روش‌های متداول آمار توصیفی مانند تعیین فراوانی و درصد هر طبقه و جداول توزیع فراوانی و درصد تمامی مفاهیم ساختار کتاب‌ها نتایج به‌دست‌آمده ارائه‌شده به بررسی و تحلیل آن‌ها پرداخته‌شده است.

1_ میزان تطبیق محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟ با توجه به داده‌های به‌دست‌آمده نتایج زیر حاصل شده است.

جدول شماره (1) تطبیق محتوای کتاب فارسی خوانداری (1) پایه چهارم ابتدایی با اعمال ذهنی گیلفورد (فراوانی مشاهده‌شده)

جمع	تفکر ارزشیاب	تفکر واگرا	تفکر همگرا	حافظه شناختی	اعمال ذهنی گیلفورد	محتوا
448	34	11	116	287	فراوانی	
100%	8%	2%	26%	64%	درصد فراوانی	

جدول شماره (2) تطبیق محتوای کتاب فارسی خوانداری (2) پایه چهارم ابتدایی با اعمال ذهنی گیلفورد (فراوانی مشاهده‌شده)

جمع	تفکر ارزشیاب	تفکر واگرا	تفکر همگرا	حافظه شناختی	اعمال ذهنی گیلفورد	محتوا
443	324	11	124	276	فراوانی	
100%	8%	2%	28%	62%	درصد فراوانی	

مقایسه فراوانی مشاهده‌شده با فراوانی مورد انتظار اعمال ذهنی گیلفورد در تطبیق محتوای کتاب فارسی - (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی با استفاده از آزمون خی دو تک متغیری

جدول شماره (3) تطبیق محتوای کتاب فارسی - (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی با استفاده از آزمون خی دو تک متغیری

مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری باخطای 0,01
822,894	3	11,34

جداول فوق نشان می‌دهد که با توجه به اینکه خی دو محاسبه‌شده، از مقدار خی دو جدول درسطح معناداری 0.01 بزرگ‌تر است، با اطمینان 99 درصد می‌توان اظهار داشت که فراوانی‌های مشاهده‌شده به نحو معناداری از فراوانی‌های مورد انتظار در محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم تفاوت دارد و از 442 عبارت مطرح‌شده در کتاب فارسی (خوانداری و نوشتاری) پایه چهارم ابتدایی، 282 عبارت یعنی 64 درصد به حافظه شناختی که پایین‌ترین سطح از اعمال ذهنی گیلفورد است، اختصاص دارد. بعد از سطح حافظه شناختی

بیشترین موارد به سطح تفکر همگرا با فراوانی 118 عبارت یعنی 27 درصد اختصاص دارد و بعد از ح حافظه شناختی و تفکر همگرا، محتوای تفکر ارزشیاب با فراوانی 31 عبارت یعنی 7 درصد و در آخر تفکر واگرا با 11 عبارت یعنی 2 درصد توجه شده است. $p < 0.01$ در نتیجه در محتوای کتاب فارسی (خوانداری) بیشتر به سطح حافظه‌ی شناختی توجه شده است

5_ نتیجه‌گیری

1_ میزان تطبیق محتوای کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟

نتایج حاصل از تحقیق بدین قرار است که از 422 عبارت مطرح شده در کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی، 282 عبارت یعنی 64 درصد به حافظه شناختی که پایین‌ترین سطح از اعمال گیلفورد است، اختصاص دارد. بعد از سطح حافظه شناختی بیشترین موارد به سطح تفکر همگرا با فراوانی 118 عبارت یعنی 27 درصد اختصاص دارد و بعد از حافظه شناختی و تفکر همگرا، محتوای تفکر ارزشیاب با فراوانی 31 عبارت یعنی 7 درصد و در آخر تفکر واگرا با 11 عبارت یعنی 2 درصد توجه شده است. این نتایج بیانگر این نکته است که تأکید بیش‌از حد کتاب فارسی (خوانداری) به یادگیری‌هایی است که به کشف و یا دوباره کشف کردن یک سری حقایق و اصول کلی، تعاریف در متن بازشناسی، دانستن و آگاه شدن داشته و در جهت دادن اطلاعات اولیه و دانش اولیه پرداخته است. البته شکی نیست که کتاب‌های درسی نمی‌توانند از بیان چنین اطلاعات پایه و اولیه در سطح اعمال ذهنی شناختی به دور باشند، زیرا در فرآیند فکری باید حقایق و ایده‌های خاصی را که قبلاً فراگرفته شده (پیشینه یادگیری) مورد استفاده قرار دهند، اما تأکید بیش‌از حد به این سطح نخواهد توانست دانش‌آموزان را به سطوح بالای اعمال ذهنی رهنمون کند.

2_ میزان تطبیق فعالیت‌های کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟

نتایج حاصل از تحقیق بدین قرار است که از 199 فعالیت مطرح شده در کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی، 93 عبارت یعنی 47 درصد به حافظه شناختی که پایین‌ترین سطح از اعمال ذهنی گیلفورد است، اختصاص دارد. بعد از سطح حافظه شناختی بیشترین موارد به سطح تفکر همگرا با فراوانی 74 فعالیت یعنی 37 درصد اختصاص دارد و بعد از حافظه شناختی و تفکر همگرا، محتوای تفکر واگرا با فراوانی 29 عبارت یعنی 14 درصد و در آخر تفکر ارزشیاب با 3 عبارت یعنی 2 درصد توجه شده است. نتایج گویای آن است که بین دو سطح حافظه شناختی و تفکر همگرا، تفاوت فراوانی کمتری دیده شده و به تفکر واگرا و مخصوصاً تفکر ارزشیاب کمتر توجه شده است.

3- میزان تطبیق تصاویر کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟

نتایج حاصل از تحقیق بدین قرار است که از 74 تصویر مطرح شده در کتاب فارسی (خوانداری) پایه چهارم ابتدایی، 61 تصویر یعنی 82 درصد در سطح حافظه شناختی بوده که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص می‌دهد، و میزان و درصد تصاویر در سطح تفکر همگرا 10 تصویر یعنی 14 درصد و اگر 3 تصویر یعنی 4 درصد به ترتیب یکی کمتر از دیگری نشان داده شده است. لازم به ذکر است که تصاویری در سطح تفکر ارزشیاب دیده نشده است. با توجه به نتایج حاصل می‌توان نتیجه‌گیری کرد که کتاب فارسی چهارم با تصاویر فعلی آن از لحاظ پرورش تفکر خلاق و ایجاد زمینه‌های خلاقیت در دانش‌آموزان ضعیف و ناکارآمد است و بیشتر به حافظه شناختی توجه شده است و به سطوح دیگر کمتر توجه شده است و به تفکر ارزشیاب اصلاً توجهی نشده است.

4- میزان تطبیق تمرینات کتاب فارسی (نوشتاری) پایه چهارم با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟

نتایج حاصل از تحقیق بدین قرار است که از 171 تمرین مطرح شده در کتاب فارسی (نوشتاری) پایه چهارم ابتدایی، 78 تمرین یعنی 46 درصد در سطح حافظه شناختی بود که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص می‌دهد، و میزان و درصد تمرینات در سطح تفکر همگرا از 68 تمرین یعنی 40 درصد که بعد از حافظه شناختی قرار دارد را به خود اختصاص می‌دهد و تفکر واگرا با 25 تمرین یعنی 14 درصد توجه شده است. لازم به ذکر است که تمریناتی در سطح تفکر ارزشیاب دیده نشده است. نتایج گویای آن است که تفاوت فراوانی در سطح حافظه شناختی و تفکر همگرا کمتر از سطوح دیگر می‌باشد و به تفکر ارزشیاب اصلاً توجهی نشده است.

5- میزان تطبیق تصاویر کتاب فارسی (نوشتاری) پایه چهارم ابتدایی با سطوح حافظه شناختی، تفکر همگرا، تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب چه قدر است؟

نتایج حاصل از تحقیق بدین قرار است از 43 تصویر مطرح‌شده در کتاب فارسی (نوشتاری) پایه چهارم ابتدایی، 39 تصویر یعنی 91 درصد در سطح حافظه شناختی بود که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص می‌دهد و 9 تصویر یعنی 9 درصد در سطح تفکر همگرا بود. لازم به ذکر است که تصاویری در سطح تفکر واگرا و تفکر ارزشیاب دیده نشده است. بدین ترتیب نتایج گویای این نکته است که در زمینه تصاویر (نوشتاری) نیز تعادلی بین سطوح دیده نمی‌شود.

در پایه چهارم فعالیت‌ها و تمرینات، خوانداری و نوشتاری بیشتر به حافظه شناختی توجه دارد و در زمینه عناصر واگرای خلاقیت: در محتوا، فعالیت‌ها و تمرینات و تصاویر (خوانداری و نوشتاری) در پایه‌های چهارم و ششم بیشتر به سطح روانی و در پایه پنجم در فعالیت‌های خوانداری و تمرینات نوشتاری به اصالت بیشتر توجه شده است.

6_ منابع

- حسینی، افضل السادات (1388)، ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن. مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- راهنمای برنامه درسی زبان فارسی آموزش ابتدایی (1380) تهران، انتشارات مدرسه.
- راهنمای برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی و دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی مصوب سال 1378، تهران، انتشارات کتب درسی.
- زندی، بهمن (1378)، روش تدریس زبان فارسی در دوره ابتدایی، تهران، انتشارات سمت.
- شعبانی، حسن (1382)، روش تدریس پیشرفته، تهران، انتشارات سمت.
- کریمی، حسین (1387) بررسی تحلیل محتوای کتاب‌های شکوفه‌ی 1 و 2 و 3 ویژه نوآموزان دوره آمادگی استان کردستان، براساس عوامل خلاقیت گیلفورد، پایان نامه کارشناسی ارشد.
- ملکی، حسن و همکاران (1380)، کتاب معلم (راهنمای تدریس) آموزش و پرورش در دوره ابتدایی، تهران، انتشارات کتاب‌های درسی ایران.
- ملکی، حسن (1387) کتاب درسی (طراحی و تألیف)، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
- ملکی، حسن (1381)، برنامه درسی و پرورش تفکر، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- میرزاییگی، علی (1389)، برنامه ریزی درسی در طرح درس، انتشارات سیطرون.
- مهرمحمدی، محمود (1386)، برنامه درسی پنهان، برنامه درسی پوچ، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- فیشر، رابرت (1385)، آموزش تفکر به کودکان، ترجمه‌ی مسعود صفایی مقدم و افسانه بخاریان، انتشارات رسش، اهواز.
- شعاری نژاد، علی اکبر (1370)، روان شناسی عمومی، تهران، انتشارات توس.
- خلیل زاده، بهمن (1384)، سلیمان نژاد، اکبر (1383) تفکر انتقادی، انتشارات مهر امیرالمومنین.

Analysis of the content of Persian books in the second half of the elementary school (fourth grade) based on Guilford's creativity factors

Abstract

The main goal of the current research was to analyze the content of Persian books in the second half of the elementary school (fourth grades) based on Guilford's creativity factors. It has been determined based on the Persian book statistical society, and the measurement tool is the content of two Persian books, i.e. reading and writing books (in the fourth grades) and the researcher-made form.

In order to analyze the content, the registration unit method has been used in the field, and the data has been described and analyzed using tables, frequency and percentage. The validity of the measurement tool through the formula in the fifth grade, 91.33% in the fourth grade, Scott's 94.66 and with the method of experts' agreement coefficient of 90% in the sixth grade, the agreement and reliability of the tool based on the time agreement coefficient method during three consecutive months with done accepted Analysis and interpretation of data based on spss, using Pearson's correlation formula and descriptive statistics software, and using the frequency difference test formula, relying on the chi-square (chi-two) single-variable formula, were analyzed.

The results of this research showed that:

Most of the content and images of Persian books (reading and writing) of each level are at the level of cognitive memory, and less attention has been paid to the level of divergent and evaluative thinking. In addition, based on the results obtained in the activities and exercises of both books, it has been shown that in the sixth grade level of convergent thinking, cognitive memory and divergent thinking have a relatively good balance. In the fifth grade, more attention is paid to convergent thinking in reading activities, and more attention is paid to divergent thinking in writing exercises. In the fourth grade, more attention is paid to cognitive memory.

Key words: content analysis, Persian book, elementary level, Guilford's creativity factors, convergent thinking, reflective thinking